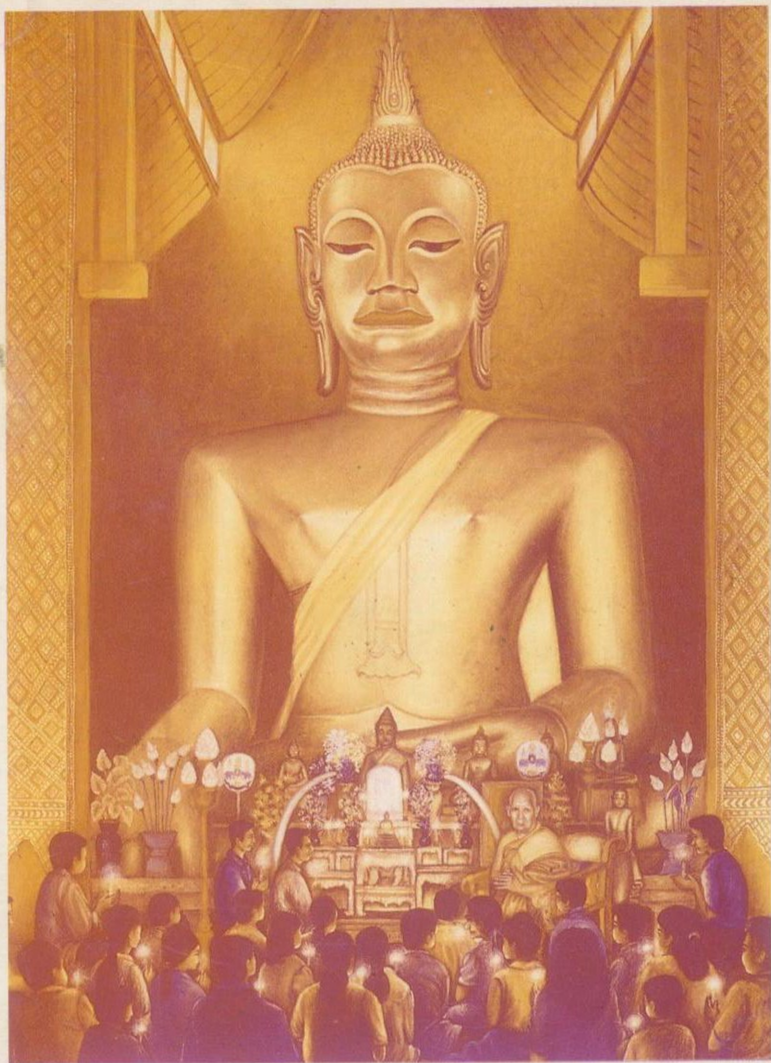

ประวัติและตำนาน

พระเจ้าตนหลวง
และพระพุทธบาทจำลอง

วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

คำปรารภ

ประวัติพระเจ้าตนหลวง (หลวงพ่อโต) นี้ ได้เรียบเรียงจากหนังสือตำนานพระเจ้าตนหลวงอีกทีหนึ่ง ต้นฉบับเดิมของตำนานนั้น พระธรรมปาลเถระ เป็นผู้รจนาไว้ แต่เป็นภาษาพื้นเมืองของชาวลานนาไทยเรียกว่า "หนังสือพื้นเมือง" แม้ปัจจุบันนี้จะจัดพิมพ์ถ่ายออกมาเป็นภาษาไทยแล้วก็จริง แต่สำนวนภาษามิได้เปลี่ยนแปลง คงใช้สำนวนพื้นเมืองอย่างเดิม ทั้งนี้เพื่อรักษาของเดิมไว้

เนื่องจากประชาชนรุ่นหลัง ๆ มา ไม่จัดเจนต่อภาษาหนังสือพื้นเมือง ทำให้การอ่าน การฟังเข้าใจยาก ยิ่งคนทางภาคกลางยิ่งไม่เข้าใจ เพราะไม่เข้าใจสำนวนภาษาพื้นเมืองนั่นเอง ข้าพเจ้าจึงได้ดัดแปลงแก้ไขให้เป็นสำนวนภาษาไทย และถอดเอาแต่เนื้อความของตำนานนั้น ๆ มาเรียบเรียงเสียใหม่ เพื่อผู้อ่านผู้ฟังจะเข้าใจง่ายขึ้น ส่วนต้นฉบับเดิมของตำนานนั้น ๆ ข้าพเจ้ามิได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด พยายามรักษาไว้อย่างนั้น โดยจัดพิมพ์ไว้ต่างหาก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจมีความประสงค์จะอ่านจะศึกษาจากต้นฉบับ

ก็มีให้อ่านให้ศึกษาได้ ทางวัดได้จัดพิมพ์ขึ้นทั้งของเก่า และที่ชำระแล้วอยู่ด้านหลังของประวัติเล่มนี้

อนึ่ง นอกจากพิมพ์ประวัติพระเจ้าตนหลวงแล้ว ยังมีประวัติพระพุทธบาทจำลองอีกส่วนหนึ่ง เพราะเห็นว่าพระพุทธบาทจำลองที่ประดิษฐานไว้ ณ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมืองนี้ ย่อมมีความสำคัญเช่นเดียวกับพระพุทธบาทจำลองที่อื่น ๆ อาทิเช่น พระพุทธบาทตากผ้า พระพุทธบาทสี่รอย เพราะเป็นพระพุทธบาทจำลองที่วัดศรีโคมคำแห่งเดียว ที่มีมหาปุริสลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ โดยครบถ้วน ทั้งนี้ได้มีเจ้าหน้าที่แผนกโบราณคดีกรมศิลปากรได้มาตรวจสอบ และนำไปแสดงในงานนิทรรศการแผนกโบราณคดีที่มหาวิทยาลัยศิลปากรกรุงเทพมหานครแล้ว

การเรียบเรียงประวัติพระเจ้าตนหลวงครั้งนี้ ข้าพเจ้าพยายามไตร่ตรองค้นคว้าอยู่นาน เพราะบางอย่างต้องค้นคว้าหลักฐานเพิ่มเติม เพื่อให้เป็นเรื่องที่พอเชื่อถือได้ แต่เรียบเรียงนี้ ออกจะเกินสติปัญญาของข้าพเจ้าอยู่สักหน่อย เพราะเป็นเรื่องที่ท่านเล่าในอดีต กว่าจะหาข้อมูลที่จะนำมาเปรียบเทียบกันได้ก็เป็นของยากอยู่บ้าง ดังนั้น ส่วนใดหรือ

ตอนใดหากผิดพลาดไปจากเดิม เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยไม่เจตนาแล้วไซร้ ข้าพเจ้าขอรับผิดทุกประการ ส่วนใดที่เป็นไปโดยถูกต้องและเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านผู้ฟังแล้ว ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลธรรมบรรณาการนี้ถวายแด่บุรพาจารย์ มีพระธรรมปาลมหาเถระ เป็นต้น

พระธรรมวิมลโมลี
รองเจ้าคณะ ภาค ๖
เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ
๑ มกราคม ๒๕๔๑

ประวัติสังเขป

พระเจ้าตนหลวง ทุ่งเอี้ยง

วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา

พระเจ้าตนหลวง เป็นพระประธานองค์ใหญ่ที่สุดในอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา หรือแถบลานนาไทย หน้าตักกว้าง ๒๘ ศอก สูง ๓๒ ศอก นับเป็นโบราณวัตถุที่เก่าแก่นับตั้งแต่ก่อสร้างมาจนถึงปัจจุบันนี้ได้ ๕๐๖ ปี พระประธานจัดเป็นปูชนียวัตถุสถานที่ควรเคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยเฉพาะชาวพะเยาถือว่าเป็นมิ่งมงคลของจังหวัดพะเยามาแต่โบราณกาล คือเป็นมิ่งมงคล ทั้งสามารถดึงดูดจิตใจของปวงชนชาวพุทธต่างท้องถิ่น ให้เกิดศรัทธาประสาทความเลื่อมใส ในเมื่อได้มาทัศนาการนับวันที่จะมากขึ้น มีประวัติดังจะได้หยิบยกมากล่าวไว้ในที่นี้พอสังเขป ดังนี้

ตำนานกล่าวไว้ว่า สมัยหนึ่ง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย นับตั้งแต่พระองค์เสด็จออกทรงผนวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรม จนได้บรรลุพระอนุตตร

สัมมาสัมโพธิญาณ ประกาศพระองค์ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธแล้ว แต่นั้นทรงเสด็จสัญจรไปตามนิคมน้อยใหญ่ ตั้งแต่กรุงพาราณสีเป็นต้น ทรงประกาศศาสนธรรมแก่เหล่าเวนัยสัตว์ มีพวกปัญจวัคคีย์ เป็นต้น จนพระชนมายุย่างเข้า ๖๐ ปี พรรษาที่ ๒๕ พระองค์ทรงรำพึงในพระทัยว่า ความชราภาพของร่างกายก็ปรากฏแล้ว อีกไม่นานนักพระชนมายุก็จะถึง ๘๐ ปี ใกล้จะเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน จำต้องเราตถาคตเสด็จไปประดิษฐานพระศาสนา ในนานาประเทศเพื่อบังเกิดความร่มเย็น ดับทุกข์เข็ญแก่เวนัยสัตว์ทั้งหลาย เมื่อพระองค์ทรงจินตนาการดังนี้แล้ว จึงเสด็จสัญจรพร้อมกับพระอรหันต์สาวก มีพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก ตามเสด็จไปยังคามนิคมน้อยใหญ่บรรลุสุวรรณภูมิประเทศ ทวีปลังกา พม่า เป็นต้น จนถึงโยนกประเทศลานนาไทย [๑] ทุกแห่งที่เสด็จไปถึงทรงไว้พระเกษาธาตุบรรจุไว้ ณ สถานที่นั้น ๆ

ครั้งหนึ่ง พระองค์เสด็จถึงเมืองภูกามยาว (พะเยา) ประทับ ณ จอมดอยลูกหนึ่งตั้งอยู่ข้างฝั่งสระหนองเอี้ยงไป

---

๑. ลานนาไทย หมายเอา ๗ จังหวัดในภาคพายัพ จากตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับใบลาน

ทางทิศเหนือ ในเชิงดอยลูกนั้นมีหมู่บ้านตั้งอยู่รอบ ๆ ในหมู่บ้านนั้นมีบ้านนายช่างทองอยู่หลังหนึ่ง มีอาชีพทำทองรูปพรรณขาย เมื่อเขาได้รับข่าวว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาถึงสถานที่นั่น ทรงประทับอยู่บนจอมดอย จึงเข้าไปกราบทูลถวายเครื่องสักการะบูชา บังเกิดศรัทธาประสาทเป็นอย่างมาก วันรุ่งขึ้นจึงจัดอาหารบิณฑบาตถวายแก่พระองค์พร้อมกับพระอรหันตสาวก พระองค์ทรงทำภัตตกิจเสร็จแล้วทรงเล็งเห็นสถานที่นี้เป็นสถานที่สมควรตั้งศาสนาของกูตถาคตจึงทรงลูบคลำพระเศียรด้วยพระหัตถ์เบื้องขวาได้พระเกษาธาตุ ๑ เส้น ส่งมอบให้พระอานนท์เถระ พระอานนท์ส่งให้นายช่างทองนำเข้าบรรจุในกระบอกไม้รวก แล้วกระทำผอบแก้วมณีผอบทองคำ ผอบเงิน ผอบทองแดง ผอบทองเหลือง และผอบหิน บรรจุเป็น ๗ ชั้น มอบกับพระยาอโศก พระยาอโศกถวายพระอินทร์ พระอินทร์สั่งให้วิษณุกรรมเทพบุตร นำไปประดิษฐานไว้ในถ้ำใต้จอมดอยลึกลงไป ๗๐ วา พระอินทร์ทรงจุดประทีปบูชาตลอดกาลนาน อาศัยเหตุนี้ จึงให้ชื่อดอยลูกนี้ว่า “ดอยจอมทอง” มาตราบเท่าทุกวันนี้

ตำนานกล่าวตอนนี้ว่า เมื่อนายช่างทองถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระพุทธองค์แล้ว มิได้ถวายน้ำฉัน พระพุทธองค์จึงให้พระอานนท์ถือบาตรมาจะตักน้ำสระหนองเอี้ยงข้างเชิงดอย ขณะนั้นมีพญานาคตนหนึ่งอาศัยอยู่ในสระหนองนั้น เมื่อเห็นพระอานนท์ถือบาตรจะมาตักน้ำ พระยานาคก็ไม่ให้ พ่นควันขึ้นที่หงอน แผ่พังพานเป็นประดุจหมอกควันปกคลุมสระหนองจนมองไม่เห็นน้ำ ท่านไม่สามารถตักน้ำในสระนั้น จึงไปกราบบังคมทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทราบแล้ว จึงเสด็จไปประทับยืนข้างสระหนอง ในทันใดนั้นพระยานาคเห็นพระองค์มาประทับ ทำทีจะพ่นควันแผ่พังพาน แต่พอเห็นรูปกายของพระพุทธเจ้าเต็มไปด้วยรัศมีเปล่งปลั่ง พญานาคไม่เห็นมาก่อน จึงถามพระองค์ว่าท่านเป็นใคร มาจากไหน พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า "เราคือตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า" มาจากศากยชนบท เพื่อประกาศสั่งสอนเวนัยสัตว์ และประดิษฐานพระพุทธศาสนา เรามาที่นี้เพื่อต้องการน้ำฉันท่านไม่ให้น้ำแก่เราพระองค์ตรัสต่อไปว่า เมื่ออดีตกาลพระเจ้าทุก ๆ พระองค์ เช่น พระเจ้ากกุสันธะก็เสด็จมาฉันจังหัน และฉันน้ำในหนองสระที่นี้ ครั้นแล้ว

พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงอภินิหารเนรมิตพระวรกายของพระองค์ ให้ใหญ่เท่ากับพระพุทธเจ้ากกุสันธะพระองค์นั้นให้พระยานาคเห็น มีพระวรกายใหญ่และสูง ๓๒ ศอก ครั้นเห็นแล้วจึงเกิดเลื่อมใสศรัทธาเป็นอันมาก พร้อมกับได้ถวายน้ำแด่พระองค์ พระพุทธองค์ตรัสกะพญานาคต่อไปว่า เมื่อเราตถาคตปรินิพพานไปแล้ว ศาสนาของเราย่างเข้าถึงครึ่งค่อนห้าพันพระวรรษา ท่านจงมาสร้างรากฐานพระพุทธศาสนาลงในสระหนองที่นี้ และสร้างพระพุทธรูปให้ใหญ่เท่าพระเจ้ากกุสันธะสัมมาสัมพุทธะ สูง ๓๒ ศอก เป็นต้น ดังนี้ พญานาครับเอาพระดำรัสนั้นแล้วก็กลับสู่นาคพิภพของตน

ครั้นต่อมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนานได้ 2030 ในเวลากลางคืนวันหนึ่ง พญานาคมารำพึงถึงพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ครั้งก่อนโน้นว่า ให้เราสร้างพระพุทธรูปในสระหนองเอี้ยงที่นั้น พระยานาคระลึกได้แล้วจึงนำเอาทองคำจำนวนสี่แสนห้าร้อย จากนาคพิภพมาไว้ ณ สระหนองดังกล่าว แล้วนิรมิตเพศเป็นบุรุษนุ่งขาวห่มขาวขึ้นไปสู่บ้านเรือนของสองผัวเมีย ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้สระหนองเอี้ยง มีอาชีพเลี้ยงเป็ดและห่านเลี้ยงครอบครัวของตน

พญานาคขึ้นไปแล้วแจ้งความประสงค์ที่ตนรับพระดำรัสไว้ให้สองตายายฟัง เมื่อสองผัวเมียตายายทราบความนั้นแล้ว พญานาคก็พาสองตายายไปรับเอาทองคำมาไว้ในเรือนของตนแล้ว พญานาคก็กลับไปสู่นาคพิภพของตน

สองผัวเมีย เมื่อรับมอบหมายทองคำจากพญานาคแล้วก็นำเอาทองนั้นมาลงทุนถมสระหนอง ถมอยู่นานถึง ๒ ปี ๗ เดือน จึงเต็มบริบูรณ์ ต่อจากนั้นก็ลงมือปั้นอิฐได้มากพอสมควร รู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า จึงได้ว่าจ้างคนอื่นปั้นอีกรวมได้อิฐจำนวนสี่แสนก้อน เมื่อพแแล้วก็ตระเตรียมวัตถุสิ่งอื่นอาทิเช่น ปูนขาว น้ำอ้อน, รัก, หาง (ชาด) พร้อมแล้วจึงปรารภก่อพระพุทธรูปต่อไป ขณะนั้นเป็นสมัยพระยายอดเชียงราย ครองเมืองเชียงใหม่ พระยาเมืองยี่ครองเมืองพะเยา จุลศักราชได้ ๘๕๓ พุทธศักราช ๑๐๓๔ วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ (แปดเหนือ) ยามกองงาย (ยามเช้า) ได้ฤกษ์ตั้งเสาอินทขิล สองตายายแรกก่อพระพุทธรูปเจ้าตนหลวง กำลังก่อสร้างยังไม่ทันจะเสร็จได้เพียง ๔ ปี เท่านั้น พระยายอดและพระยาเมืองยี่ก็มาถึงแก่พิลาลัยไปเสีย พระเมืองแก้วขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พระยาหัวเคียนครองเมืองพะเยา

ครองได้ยี่สิบปี พระยาหัวเคียนก็มาถึงอนิจกรรม พระเมืองแก้วจึงสถาปนา พระเมืองตู้ (ราชโอรสพระยาหัวเคียน) ขึ้นครองเมืองพะเยา สองตายายก่อสร้างพระพุทธรูปจนถึงจุลศักราช ๘๘๖ พุทธศักราช ๒๐๖๗ ตรงกับวันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอก จึงเสร็จ สิริรวมเวลาก่อสร้างได้ ๓๓ ปี พระพุทธลักษณะมีดังนี้

๑. พระโมลีใหญ่ ๒๐ กำมือ สูง ๓ ศอก (๓.๒๗ เมตร)

๒. พระเศียรกลม ๖ วา

๓. พระเกษามีจำนวน ๑๕๐๐ เส้น แบ่งได้ ๔ ขนาด ๆ ใหญ่ ๔ กำมือ, ขนาดกลาง ๓ กำมือ, ขนาดเล็ก ๒ กำมือ, ขนาดเล็กที่สุด ๑ กำมือ

๔. พระพักตร์กว้าง ๒ วา ยาว ๒ วา

๕. พระเนตรยาว ๓ ศอก กว้าง ๑ คืบ (๑๐๘ ก. ๑๕ ซ.ม.)

๖. พระโขนง ยาว ๓ ศอก ๑ คืบ ระหว่างพระโขนงกว้าง ๑ ศอก

๗. พระนาสิก ยาว ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว กว้าง ๑ ศอกคืบ

๘. พระโอษฐ์ยาว ๔ ศอก กว้าง ๓ คืบ (๑.๖๓ ครึ่ง ก. ๑๙ ซ.ม.)

๙. พระกรรณยาว ๑ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ ศอก (๒.๙๕ เมตร)

๑๐. ลำพระศอยาว ๒ ศอก พระศอกลมวัดโดยรอบ ๓ วา

๑๑. พระอังสายาว ๓ ศอก ๑ คืบ

๑๒. พระรากขวัญยาว ๔ วา ๒ ศอก

๑๓. พระอุระ ถึงพระหนุ สูง ๒ วา

๑๔. พระถันถึงพระอังสะกุฎ ยาว ๒ วา

๑๕. พระนาภีถึงพระอุระ ๒ วา ๒ ศอก ระหว่างพระอุระกว้าง ๒ วา

๑๖. พระหฤทัยใหญ่ ๖ กำมือ

๑๗. พระพาหา ยาว ๔ วา กลม ๒๙ กำมือ

๑๘. พระอังคุลีใหญ่ ๙ กำมือ ยาว ๑ วา

๑๙. ฝ่าพระบาท กว้าง ๒ ศอก ยาว ๓ วา

๒๐. หน้าตักกว้าง ๒๘ ศอก (๗ วา)

๒๑. สูงจากพื้นฐานถึงพระโมลีสูง ๓๔ ศอก (๘ วา ๒ ศอก)

นักโหราศาสตร์ได้ผูกดวงชาตาพระเจ้าตนหลวงไว้ดังนี้คือ ลักษณาอยู่ราศีเมถุน ๑-๔ (อาทิตย์....พุธ) อยู่ราศีพฤษภ, ๒ (จันทร์) อยู่ราศีพฤศจิก, ๓ (อังคาร) อยู่ราศีกันต์, ๗ (เสาร์) อยู่ราศีตุลย์, (ศุกร์) อยู่ราศีเมษ, ๘ (ราหู) อยู่ราศีกุมภ์

เมื่อก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระเมืองตู้ เจ้าเมืองพะเยา ได้ส่งราชสาส์นไปทูลพระเมืองแก้ว เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ว่าได้ก่อสร้างพระพุทธรูปเจ้าตนหลวงเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็บังเกิดพระราชศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงพระราชทานทองคำ ๓ พัน เงิน ๖ พัน เพื่อสร้างพระวิหาร ครั้นสร้างเสร็จแล้ว ถึงปีจอ จุลศักราชได้ ๘๘๘ พุทธศักราช ๒๐๖๙ เดือน ๘ เดือนเพ็ญ ได้ทำบุญฉลองอบรมสมโภชพระพุทธรูป เจ้าตนหลวง ทรงพระราชทานชื่อ "พระเจ้าตนหลวง ทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา" พระเมืองแก้วและพระเมืองตู้ทั้งสองพระองค์ได้ทรงปันเขตแดนของพระเจ้าตนหลวงไว้ดังนี้ ด้านทิศเหนือติดเชิงดอยจอมทอง ด้านทิศใต้ติดวัดอุ่นหล้าไปทางตะวันออกหนึ่งพันวา ด้านทิศตะวันตกมีห้าร้อยวาเพื่อให้สาธุชนพุทธบริษัทนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงปุถุชนราษฎร เพื่อประกาศให้ทราบทั่วกัน มิให้ผู้หนึ่ง

ผู้ใดเข้าทำมาหากิน ทั้งเป็นที่ให้อภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย มี เนื้อ นก ปู ปลา ที่เข้ามาอาศัยในอันโตพุทธเขต เหตุมิให้คนทั้งหลายทำลายต้นไม้และสัตว์ทั้งหลายมี เนื้อ นก เป็นต้น พระองค์ทรงบำเพ็ญทานแล้ว จึงเกิดปิติปราโมทย์ มีโอกัปปนศรัทธาหยั่งลงไปในพระพุทธรูปเจ้าตนหลวงยิ่งนัก จึงทรงพระราชทานคนไว้คอยอุปัฏฐากวัดวาอารามแห่งนี้ถึง ๒๐ ครัวเรือน เพื่อให้ปฏิบัติรักษามิให้พระเจ้าตนหลวงต้องเศร้าหมอง ให้รักษาความสะอาดอยู่เสมอ ต่อมาบ้านเมืองเกิดศึกสงครามกันบ่อยครั้ง พวกชาวบ้านชาวเมืองต่างก็ถูกข้าศึกกวาดล้างเอาไปหลายคน มาครั้งหลังนี้ เมืองพระเยาถูกเจ้าเมืองจันทบุรี (เมืองเวียงจันทร์) ขับต้อนเอาไปอยู่เมืองเวียงจันทร์จนหมดสิ้น ทำให้พระพุทธรูปเจ้าตนหลวงหม่นหมองไปมาก เพราะขาดผู้อุปการะดูแล ภายหลังมาเมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว ได้ทำการสื่อสารติดต่อเรื่องราวต่าง ๆ ของพระเจ้าตนหลวงจึงได้ปรากฏขึ้น โดยพระมหาเถระเจ้าชื่อ “ธรรมปาละ” ได้พยายามลิขิตจารึกไว้เป็นหลักฐานมาจนปัจจุบันนี้ ดังนี้แล

คำไหว้
พระเจ้าตนหลวง อ.เมือง จ.พะเยา

นโม เม อตีตกกุสนฺโธ โกนาคมโน กสฺสโป สิริ สมฺปนฺโน โคตโม สากฺยปุงคโว นโม เม อหํ วนฺทามิ สพฺพทาฯ

โย โส ภควา อนปกปฺโป ปนิหิตติวิธ สุจริตฺตสมนฺนาคโต ทฺวาทฺวตฺตึส มหาปุริสลกฺขณปตฺติมนฺติโต การุณ กาโลโสหนฺตา สปาตยุคคลํ สิรสา นมามิฯ

วาสุขํ ปกฺเขตฺตนามํ จนฺทนามํ พุทฺธปิมฺเป นมามิหังฯ

คำไหว้
พระธาตุเจ้าจอมทอง อ.เมือง จ.พะเยา

อิมสฺมิ เกสาธาตุโย วามเก อตฺถิ ธาตุ ปิฐาตุโลห ปพฺพตํ ทกฺขิณํ มหาจุนฺทํ อหํ วนฺทามิ สิรสาฯ

ประวัติ

พระพุทธบาทจำลอง

วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา

พระพุทธบาทจำลองทั้งคู่ที่ประดิษฐานไว้ ณ วิหารวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา สร้างเมื่อไรนั้นจะให้ข้อสันนิษฐานไว้ตอนท้ายแห่งประวัตินี้ เบื้องต้นนี้จะขอเล่าถึงการได้มาจนกระทั่งนำมาบรรจุไว้ ณ วัดศรีโคมคำให้ท่านได้ทราบไว้ก่อน ประวัติของเรื่องนี้ได้จากการบันทึกของพ่อเจ้าหนานเลา แก้วศิติสาร อดีตสารวัตรศึกษาอำเภอพะเยา ซึ่งจดบันทึกไว้มีดังนี้

พระพุทธบาทจำลองทั้งคู่นี้ ใช้หินเป็นแผ่นสลัก ฐานขนาดกว้าง ๙๕.๕๐ ซ.ม. ยาว ๑๙๗.๐๐ ซ.ม. ส่วนรอยพระพุทธบาทมีขนาดกว้าง ๕๗ ซ.ม. ยาว ๑๒๙ ซ.ม. มีลักษณะลวดลายต่าง ๆ เช่น มหาปุริสลักษณะ และอนุพยัญชนะโดยครบถ้วน สลักเป็นลวดลายสวยเป็นพิเศษ จัดเป็นปูชนียวัตถุและโบราณวัตถุมาแต่ดั้งเดิม ปัจจุบันนี้

ประดิษฐานไว้ ณ วิหาร เมื่อเข้าไปบริเวณเขตพุทธาวาสวิหาร พระพุทธบาทจะตั้งอยู่ทางขวามือ ก่อนจะถึงวิหารพระประธานใหญ่ ทางภาคเหนือนิยมเรียกพระเจ้าตนหลวง ก่อนที่จะนำมาประดิษฐานไว้ที่นี่ จะเล่าถึงความเป็นมาของจังหวัดพะเยา โดยสังเขป พอเป็นเค้าเงื่อนของเรื่องนี้

เมืองพะเยา เดิมชื่อภูกามยาว หรือภูยาว เคยเป็นเมืองรกร้างว่างเปล่ามานานสักเท่าไรไม่มีใครทราบ กาลล่วงมาจนถึงศตวรรษที่ ๑๖ จุลศักราชได้ ๔๕๙ ปีฉลู นพศก พุทธศักราช ๑๖๔๐ ขุนศรีจอมธรรม หรือจอมผาเรือง ราชโอรสของพ่อขุนเงิน เจ้าผู้ครองหิรัญนคร (เมืองเงินยาง เชียงแสน) พ่อขุนเงินนั้นมีราชโอรส ทั้งสองทรงเจริญเติบโตขึ้นมา และได้รับการศึกษาศิลปศาสตร์จบแล้ว จึงทรงคิดที่จะแผ่อำนาจการปกครองออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ จึงทรงตั้งให้ขุนชินอยู่ในราชสำนัก เพื่อสืบราชสมบัติครองนครเงินยางต่อไป ทรงตั้งให้ขุนศรีจอมธรรมไปครองเมืองภูกามยาว ครั้นตกลงพระราชหฤทัยเช่นนั้นแล้ว จึงทรงแบ่งราชทรัพย์และพลเสนาเช่นพลช้าง พลม้า และข้าราชบริพารยาตราไปเมืองภูกามยาว ซึ่งระยะทาง ๗ วัน ๗ คืน จนถึงบ้าน

เชียงหมั้น *(บ้านกว้าน)* ทรงประทับพักผ่อน ต่อจากนั้นจึงพาเอาเสนาและปุโรหิตาจารย์ไปตรวจสถานที่จะตั้งเมือง จึงได้พบตัวเมืองร้างแห่งหนึ่ง มีคูล้อมรอบ เป็นชัยภูมิสถานดังผลน้ำเต้า ตั้งอยู่ปลายเทือกเขาด้วน *(ดอยด้วน)* ทำการแผ้วถางปลูกสร้างให้เป็นเมืองขึ้นตามราชประเพณี ขุนศรีจอมธรรมมีโอรส ๒ องค์ ขุนเจื๋อง ขุนของ ขุนเจื๋องนั้นเป็นบุรุษพิเศษวันประสูติมีอภินิหารเกิดขึ้น ครั้นเจริญเติบโตก็กลับไปครองราชที่หิรัญนครแทนพ่อขุนชินผู้เป็นลุง ฝ่ายขุนของ เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้วจึงครองราชสืบมา ขุนของสิ้นพระชนม์แล้ว ขุนแก้วแว่นเมืองขึ้นครองราชสืบมา นับตั้งแต่ขุนแก้วแว่นเมืองมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพ่อขุนงำเมืองขึ้นครองแล้ว นับกษัตริย์ผู้ครองเมืองภูกามยาวได้ ๙ พระองค์ ในจำนวนนี้มีพระยา "สิงฆราช" เป็นเจ้าผู้ปกครองเมืองภูกามยาว มีพระราชบุตรทรงนามว่า"บุญเมือง" หรือ "บุญมา"

เจ้าบุญเมือง หรือ บุญมา นี้ นับตั้งแต่เยาว์วัยมาไม่ค่อยเชื่อฟังโอวาทคำสั่งสอนของราชบิดา เป็นคนหัวดื้อไม่ค่อยรับการศึกษาอะไรมากนัก ชอบคบเพื่อนฝูงเสมอ

เมื่อเจริญเติบโตขึ้นนิสัยเดิมไม่หายกลายเป็นคนไม่เอาราชการงานเมืองใด ๆ ชอบเที่ยวเตร่หาความสนุกสนานด้วยการรื่นเริง ชอบเล่นการพนันขันต่อ เช่น เล่นเบี้ย ไพ่ มะแก่ว ไฮโล เสพสุรายาเมาอยู่เป็นนิตย์ จนสุดท้ายถูกไล่ออกจากหน้าที่ราชการ และไล่ออกจากคุ้มอีกด้วย ในที่สุดได้รับความอัปยศเสื่อมศักดิ์ศรี ทรงหนีออกจากคุ้มบิดา พาสมัครพรรคพวกออกไปเป็นกลุ่ม ในเมื่อไม่สามารถไปหาบิดาได้ ทรงเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงหาทางคิดแก้ไขตนเอง จึงได้ปรึกษาหารือกับพรรคพวกของตน คิดสร้างเมืองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งเป็นเมืองร้างมาก่อน อยู่ทิศตะวันตก มีสันฐานดัง "นั่งกระต่าย" จึงบูรณะก่อสร้างขึ้นจนสำเร็จเกณฑ์ราษฎรขุดคูรอบ ประตู ๘ ประตูคือ มีประตูชัย ประตูปูยี่, ประตูปราสาท, ประตูแป้น, ประตูท่านาง, ประตูเหล็ก, ประตูหอกลอง, เมื่อก่อสร้างเมืองสำเร็จแล้ว เจ้าบุญเมืองจึงมาคำนึงถึงความผิดของตน ที่ล่วงล้ำเกินพระราชบิดา เพื่อให้ท่านยกโทษให้ จึงพาเอาสมัครพรรคพวก ข้าราชการบริพารจัดดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการะเข้าไป เพื่อขอให้ท่านอดโทษให้ ฝ่ายพญาสิงฆราช เมื่อได้เห็นราชบุตรของตนกระทำเช่นนั้น

เห็นว่าถูกต้องราชประเพณี จึงได้รับเครื่องสักการะ ทรงอดโทษให้ แล้วให้โอวาทสั่งสอนให้ตั้งหน้าบำเพ็ญราชกิจ และให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี ทรงบำเพ็ญกุศลก่อสร้างทนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตามราชประเพณี จากนั้นเจ้าบุญเมืองรับพระบรมราโชวาทแล้ว ก็เริ่มบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ เช่น โบสถ์ วิหาร ในทางพระพุทธศาสนามากมาย นอกจากนั้นยังได้ก่อสร้างขึ้นใหม่ตามพระราชศรัทธาของพระองค์ ตามที่ปรากฏในครั้งนั้นมี ๑๘ วัด คือ วัดหลวงราชสัณฐาน (เดิมเรียกวัดขี้เหล็ก) ๒. วัดพญาลอง (วัดพะชีลอง) ๓. วัดไชยอาวาส ๔. วัดไชยปราการ ๕. วัดผ้าขาว ๖. วัดสมภาร ๗. วัดศรีอุโมงค์คำ (วัดสูง) ๘. วัดปราสาท ๙. วัดประตูโขง (ราชคฤห์) ๑๐. วัดสามท้าว ๑๑. วัดนางเหลียว ๑๒. วัดมหาพน ๑๓. วัดจุลพน ๑๔. วัดคุ้ม ๑๕. วัดหัวข่วง ๑๖. วัดเชตวัน ๑๗. วัดสวนจันทร์ใน ๑๘. วัดสวนจันทน์นอก นอกจากนี้ยังมีวัดที่ไม่ปรากฏชื่อตั้งอยู่ทิศตะวันตกของวัดศรีอุโมงค์คำ และตั้งอยู่ข้างสถานีตำรวจภูธรดอนสนาม วัดเหล่านี้อยู่ในตัวเมืองทั้งสิ้น ส่วนวัดตั้งอยู่นอกตัวเมือง เช่น วัดป่าแดง (รัตวนาราม) วัดบุญนาค และวัดป่าแดด เป็นต้น

เมืองพะเยานั้น ปรากฏตามหนังสือพงศาวดารโยนกว่ามีความเจริญรุ่งเรืองในศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพ่อขุนงำเมืองขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ฝ่ายอาณาจักรมีหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ใต้อำนาจการปกครอง พ่อขุนงำเมืองมีความสัมพันธไมตรีกับหัวเมืองเอก เช่น สุโขทัย เป็นต้น ฝ่ายพุทธจักรมีวัดวาอารามมากมาย สังเกตุได้ว่า วัดที่รกร้างว่างเปล่าอยู่สมัยนี้มีมาก นอกจากในเมืองแล้วยังตั้งอยู่ในรอบนอกจนตลอดในป่าในเขาก็มีมาก แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองมาก เมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนงำเมืองแล้ว ขุนคำแดงราชบุตร เมืองพะเยา ขุนคำแดงสิ้นพระชนม์แล้ว ขุนคำลือครองเมืองพะเยาสืบมาตอนหลังบ้านเมืองมักจะเกิดศึกสงครามบ่อยถูกรุกรานจากข้าศึกหัวเมืองเอกด้วยกันบ้าง จากข้าศึกของพม่าบ้าง เป็นอยู่อย่างนี้เรื่อยมา บางทีทำให้บ้านเมืองรกร้างไปเป็นเวลานาน ๆ จะเห็นได้ว่าปีเมืองเม็ด จุลศักราช ๑๑๔๙ มะแมนพศก พุทธศักราช ๒๓๓๐ หัวเมืองต่าง ๆ ฝ่ายเหนือถูกพม่าเข้าโจมตีนับแต่เมืองปุ, ปรากฏว่าบ้านเมืองเหล่านี้มีชื่อติดมาจนบัดนี้ เช่น บ้านเมืองศาสตร์ บ้านเชียงรายเป็นต้น ตั้งอยู่ในจังหวัดลำปาง ส่วนชาวพะเยานั้นอพยพไปอยู่บ้านปงสนุก

ด้านใต้ โดยเจ้าฟ้าเมือง เป็นหัวหน้าราษฎร์ไปประกอบอาชีพเป็นข้าราชการ (เรียกสมัยนั้นว่า ข้าฝ่ายเหนือ) ประกอบอาชีพอย่างอื่นบ้างแล้วแต่จะถนัด ทอดทิ้งเมืองพะเยาจนรกร้างว่างเปล่า นานได้ประมาณ ๕๘ ปี เจ้าฟ้าเมืองก็ถึงแก่อนิจกรรม

จุลศักราช ๑๒๐๕ มะโรง ฉศกพุทธศักราช ๒๓๘๖ เจ้าหลวงวงศ์ ได้รับสัญญาบัตรฐานันดรศักดิ์เป็น "เจ้าหลวงวงศ์" ขึ้นครองเมืองพะเยา ต่อนั้นเจ้าหลวงวงศ์ จึงได้สำรวจครอบครัวราษฎร ที่อพยพมาจากเมืองพะเยาให้กลับคืนไปตั้งรากฐานที่เมืองพะเยา และไปพักอยู่ที่บ้านตุ่น ตำบลตุ่นก่อน ครั้นถึงวันพุธ เดือน ๘ เหนือเพ็ญ จุลศักราช ๑๒๐๖ พุทธศักราช ๒๓๘๗ (ยามแตร) ยามสายไปหาเที่ยง ได้อพยพจากบ้านตุ่นเข้าไปตั้งอยู่บริเวณเมืองเดิม ซึ่งรกร้างว่างเปล่ามาก่อนหลายสิบปี

เมื่อเข้าอยู่เป็นปกติแล้ว ก็ริเริ่มฟื้นฟูก่อสร้างเคหสถานบ้านเรือนวัดวาอารามที่เคยรกร้างว่างเปล่า กลับบูรณะซ่อมแซมให้ดีขึ้น นับตั้งแต่เจ้าหลวงวงศ์ขึ้นครองเมืองแล้วจึงได้จัดระเบียบการปกครองเมื่อถึงอนิจกรรมไป ได้รับการ

แต่งตั้งฐานันดรศักดิ์สืบ ๆ กันคือ พ.ศ. ๒๓๘๖ เจ้าหลวงมหาวงศ์ พ.ศ. ๒๓๙๑ เจ้าหลวงยศขึ้นครอง พ.ศ. ๒๓๙๘ เจ้าหลวงเมืองแก้ว (บุรีรัตน์) ขึ้นครองเมือง พ.ศ. ๒๔๐๓ เจ้าหลวงอินตะชมภู ขึ้นครองเมือง พ.ศ. ๒๔๑๓ เจ้าหลวงอริยะขึ้นครองเมือง พ.ศ. ๒๔๓๗ เจ้าหลวงอุดรประเทศทิศขึ้นครองเมือง พ.ศ. ๒๔๔๘ เจ้าหลวงประเทศอุดรทิศขึ้นครองเมืององค์สุดท้ายนับตั้งแต่เจ้าหลวงวงศ์ขึ้นครองเมืองพะเยามาจนถึงเจ้าหลวงประเทศอุดรทิศ นานเป็นเวลา ๕๙ ปี

ครั้นจุลศักราช ๑๒๖๔ ปีขาล จัตวาศก พุทธศักราช ๒๔๔๕ ตรงกับรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ หัวเมืองฝ่ายเหนือได้เกิดจลาจลวุ่นวายอีกครั้งหนึ่ง เพราะถูกโจรเงี้ยว (ไทยใหญ่) เข้าปล้นในเขตมณฑลภาคพายัพทั้งหมด ประชาชนเมืองพะเยาได้พากันอพยพหลบหนีระสำระสายทิ้งข้าวของสมบัติไว้พวกเงี้ยวมาขนเอาไป แม้ข้าราชการก็พากันหลบหนีไปนครลำปางเป็นจำนวนมาก ขณะนั้นเจ้าหลวงประเทศอุดรทิศ (มหาไชยศีติสาร) ยังดำรงตำแหน่งอุปราช ได้ทำหนังสือลงไปร้องเรียนแม่ทัพฝ่ายใต้ จึงได้ส่งกองทัพขึ้นไปตีมีตำรวจทหาร เข้าปราบปรามพวกกองโจรเงี้ยว ล้มตายกันเป็นอันมาก

จึงพ่ายแพ้กระจายหลบหนีไปจนหมดสิ้น เมื่อบ้านเมืองสงบราบคาบแล้ว เจ้าผู้ครองเมืองจึงประกาศให้ราษฎรกลับคืนสู่บ้านเมือง เพื่อทำมาหากินตามปกติต่อไป

เจ้าหลวงประเทศอุดรทิศ ได้มาพิจารณากันว่ากำแพงเมืองที่ได้ก่อสร้างตั้งแต่ดั้งเดิมนั้นชำรุดผุพังไปเป็นจำนวนมาก ที่คงอยู่ก็ไม่มั่นคงแข็งแรง ยิ่งมาถูกพวกโจรเงี้ยวเข้าโจมตีป้อมปืนต่างก็ทลายไปหมด จึงได้ประชุมปรึกษาหารือท้าวขุนมูลนายด้วยการเร่งรัดจัดการก่อสร้างกำแพงเสียใหม่ให้มั่นคง ต่างก็พิจารณาเห็นว่าเมืองพะเยา มีโบราณวัตถุสถานอยู่มาก ดีอยู่บ้างสลักหักพังบ้าง ซึ่งเป็นโบราณวัตถุสถานที่มีอยู่นาน เจ้าเมืองจึงกะเกณฑ์ทหาร ตำรวจ ราษฎร รื้อเอาอิฐตามโบราณวัตถุสถาน เช่น เจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น ที่สลับหักพังอยู่แล้วมาก่อเมฆเมือง (กำแพงเมืองและป้อมปืน) ให้มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น นอกจากก่อกำแพงแล้วก็ยังทำถนนหนทางภายในบริเวณที่ตั้งหน่วยราชการอีก

ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๒ จุลศักราช ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๔๔๖ นายตำรวจประจำสถานีตำรวจภูธร ได้สั่งให้

ตำรวจรื้อฐานเจดีย์วัดสวนจันทร์ใน ซึ่งอยู่ด้านหลังที่ว่าการอำเภอปัจจุบันนี้ เพื่อเอาอิฐมาทำถนนจึงพบ "รอยพระพุทธบาทจำลอง" คู่หนึ่ง เป็นวัตถุโบราณไม่ทราบว่าสร้างมากี่ร้อยปีมาแล้ว เพราะเป็นเจดีย์เก่าเป็นวัดร้างมาแต่ก่อน ฝ่าพระพุทธบาทนั้น มีลวดลายตามมหาปุริสลักษณะและอนุพยัญชนะ ๘๐ โดยครบถ้วน สวยงามมากเป็นพิเศษ ลักษณะบรรจุพุทธบาทนั้น คือ "เอาปลายนิ้วพระบาทขึ้นข้างบน ส้นพระบาทลงล่างโดยตั้งขึ้น รอยเบื้องซ้ายอยู่ทิศใต้ รอยเบื้องขวาอยู่ทิศเหนือ ตั้งห่างประมาณ ๒ ศอก เมื่อเอาออกจากฐานพระเจดีย์แล้ว ต่างก็มีความปิติยินดี เจ้าหลวงอุดรประเทศ (มหาไชยวงศ์) เจ้าเมืองพะเยาและหลวงศรีสุทธการข้าหลวงประจำจังหวัดพะเยา สมัยนั้นเป็นจังหวัด เรียกว่า "บริเวณ" จึงได้มอบพระพุทธบาททั้งสองรายนี้ให้พระครูศรีวิลาศวชิรปัญญา เจ้าคณะเมือง (จังหวัด)นำไปไว้วัดหัวข่วงแก้ว โดยสร้างวิหารพลางครอบไว้ ต่อมาเจ้าหลวงอุดรประเทศทิศถึงแก่อนิจกรรมไป จังหวัดพะเยาก็ยกเลิกมีฐานะเป็นอำเภอ จุลศักราช ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ เจ้าอุปราชมหา (ไชยศีติสาร) ได้รับสัญญาบัตรเป็นเจ้าหลวงครองเมืองพะเยา

วิหารหลวงที่บรรจุพระพุทธบาท วัดหัวข่วงแก้วก็ชำรุดหักพังไปมาก ฝนรั่วรด ดูเศร้าหมองไปหมด จนเวลาต่อมาท่านครูบาเจ้าพระศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย ได้เป็นที่เคารพสักการะของชาวลานนาไทย ท่านได้ก่อสร้างวัตถุโบราณสถานต่าง ๆ ในจังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอื่น ๆ เป็นอันมาก ฝ่ายพระสงฆ์มีพระครูศรีวิลาศวชิรปัญญา ฝ่ายบ้านเมืองมีเจ้าหลวงประเทศอุดรทิศ พร้อมกันให้ไปอาราธนาท่านมาสร้างวิหารใหญ่สำหรับพระเจ้าตนหลวง ท่านรับอาราธนาและมาสร้างขึ้นเมื่อปีจุลศักราช ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ เมื่อสร้างพระวิหารเสร็จพร้อมทั้งศาลาอุโบสถ์ ลาดพื้นข่วงแก้ว จึงทำบุญฉลองในเดือนกุมภาพันธ์ ถึงมีนาคม ๒๔๖๖ ครั้นฉลองเสร็จแล้ว พระครูศรีวิลาศวชิรปัญญา และเจ้าหลวงประเทศอุดรทิศ ต่างก็พิจารณาเห็นพระพุทธบาทที่อยู่วัดหัวข่วงแก้ว เกรงว่าจะชำรุดเสียหาย จึงได้ไปกราบเรียนครูบาเจ้าศรีวิชัย ใคร่นำเอารอยพระพุทธบาทมาไว้ที่วัดศรีโคมคำ ท่านครูบาเจ้ายินดีรับ จึงให้เอามาบรรจุไว้เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยสร้างเป็นวิหารรอยพระบาทไว้ เรียกว่า “วิหารพระพุทธบาท” ปรากฏจนบัดนี้

ข้อสันนิษฐาน การสร้างพระพุทธบาททั้งสองรอยที่บรรจุในพระเจดีย์วัดสวนจันทน์ในนั้น มีทางสันนิษฐานได้ ๒ ประการ คือ

ประการแรก ถ้าสร้างในสมัยเจ้าบุญเรือง หนีออกจากเวียงเดิมซึ่งเป็นเมืองหลวงออกมาสร้างเมืองใหม่ ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ นับว่านานโขเหมือนกัน พระเจ้าเมืองหนีออกจากเมืองเดิมมา เมื่อจุลศักราชได้ ๕๓๖ ปีมะเมีย ฉศก พุทธศักราชได้ ๑๗๑๗ ซึ่งเป็นปีบูรณะก่อสร้างวัดวาอารามที่เป็นวัดร้างให้ดีขึ้น วัดสวนจันทน์ในก็ปรากฏว่าถูกบูรณะก่อสร้างขึ้นในสมัยนั้น ถ้านับจากนั้นมาถึงปีที่ขุดค้นพบรอยพระพุทธบาท ที่ตรงกับปีเถาะ เบญจศก พุทธศักราชได้ ๒๔๔๖ นับเป็นเวลานานถึง ๒๒๘ ปี ถ้าหากการก่อสร้างวัดสวนจันทน์ในจะสร้างหลังที่เจ้าบุญเมืองหนีออกจากเมืองมาสัก ๑๐ ปีเศษ ก็คงตกอยู่ในราว ๗๑๙ ปี

ประการที่สอง สันนิษฐานว่า พระพุทธบาทสองรอยนี้ท่านสร้างมาก่อนแล้วหลายสิบปี ครั้นบูรณะก่อสร้างเจดีย์วัดสวนจันทน์ในขึ้น จึงอัญเชิญมาประดิษฐาน ยังไม่อาจทราบได้

ถ้าหากท่านได้สร้างไว้ก่อนแล้ว นำมาบรรจุในภายหลังจริง คาดว่าอายุของรอยพระบาทคงไม่ต่ำกว่าพันปี เพราะเมื่อเจ้าบุญเมืองแยกออกบูรณะก่อสร้างใหม่ ๆ บริเวณเมืองนี้ก็มีพื้นสถานตัวเมือง และวัดวาอารามอยู่แล้ว

รอยพระพุทธบาททั้งสองนี้ มีลักษณะได้ส่วนสัดดี ลวดลายมหาปุริสสลักษณะก็มีครบถ้วน ทั้งสองรอยสลักได้งดงามเป็นพิเศษ เกือบจะกล่าวได้ว่า ไม่มีที่ไหนจะเปรียบได้ จัดว่าเป็นปูชนียวัตถุอันควรแก่การเคารพยิ่ง

ตำนาน
พระเจ้าตนหลวง

ทุ่งเอี้ยง อ.เมือง จ.พะเยา

นะโม อะตีตะ กะกุสันโธ โกนาคะมะโน กัสสะโป สิริสัมปันโน โคตะโม สากยะปุงคะโว นะโม เม อะหัง วันทามิ สัพพะทา โย โส ภะคะวา อะนะปะกัปโป ปะนิหิตตะติวิทะ สุจริตตะสะมะนาคะโต ทวาทวัตติงสะมหาปุริสะ ลักขณะปัตติมันติโต การุณากาโล โสหันตา สะปาตะยุคคะลัง สิระสา นะมามิ วา สุขัง ปักเขตะนา มัง จันทะนามัง พุทธะพิมพัง นะมามิหัง (สามบทนี้เป็นคำไหว้พระเจ้าตนหลวงเมืองพระเยาแล)

อิมัสมิง เกสาธาตุโย ปามะเก อะภิธาตุ ปิถาตุโลหะปะพัตตัง ทักขิณัง มหาจุนทัง อะหัง วันทามิ สิระสา (บทนี้คำไหว้พระธาตุเจ้าจอมทอง เมืองพะเยา และไหว้มหาจุนทะเถรก็ในบทเดียวนี้แล)

นะโม ตัสสัตถุ ฯ ที่นี้จักกล่าวเป็นตำนานพระชินธาตุมุนีราช ถะปันนา เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรมานในเชตวันอารามยังเมืองสารวัตถี เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสปัญญาสัพพัญญูเป็นพระได้แล้ว ๒๕ พรรษา ในคืนหนึ่งพระพุทธเจ้านอนในคันธกุฏิในเชตวันอาราม ยามจะใกล้รุ่งจึงร่ำเปิงว่า บัดนี้อายุกูได้ ๖๐ ปีเข้ามานี้แล้ว เมื่ออายุได้ ๘๐ ปี ก็จะนิพพานไปแล้ว ควรกูอธิษฐานธาตุให้ย่อยเป็น ๓ ประการ ให้คนและเทวดาแจกไว้ให้เป็นที่นบไหว้บูชา เสมอเหมือนแทนตนพุทธองค์กู เมื่อยังทรมานนี้เถิดเหตุพุทธอายุน้อยนัก สัตว์ทั้งหลายยังไม่ได้ไหว้พร้อมเตื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันล่วงแล้วแต่ก่อนได้อธิษฐานธาตุให้ย่อยแล้วได้ไปถะปันนาไว้ที่ใด กูก็จะไปทำนายถะปันนาธาตุอย่างนั้นไว้ในฐานะที่นั่นเถิดพระพุทธเจ้าร่ำเปิงว่า ควรกูเสด็จไปโปรด บัณณะสัตว์ทั้งหลาย และทำนายถะปันนาตั้งศาสนาไว้ในมัชฌิมเทศ และปจันตเทศทั้งหลาย และเมื่อนั้นพระพุทธเจ้าตนประกอบด้วย มหากรุณากันออกพรรษาแล้วก็พาอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ๓ ตน คือเจ้าโสณเถร เจ้าอุตตรเถร เจ้ารัตตเถร กับมหาอานันทถ้วน ๔ เป็นบริวาร มีพระอินทร์เป็นผู้กางฉัตรไปตามพระพุทธเจ้า

ยังมีพญาตนหนึ่งเป็นเจ้าเมืองกุสินารายชื่อว่าพญาอโสก
ถือเกือกกับไท้เท้าไปตามหลังพระพุทธเจ้าไปตามอุปฐาก
พระก็ลีลาออกจากป่าเชตวันอารามในวันเดือนเกี๋ยงแรมค่ำหนึ่ง
พระก็เสด็จจากเมืองสาวัตถีมาโดยลำดับ ก็มาสู่ชัยภูมิเอาเข้า
บิณฑบาตแห่งแม่ครัวแล้ว พระก็เลียบเข้ามาตามฝั่งแม่ระ
มิงค์ก็ขึ้นมารอดลำพูนก็ไว้เกษาธาตุหั้น แล้วมาสุเทพ แล้วมา
บุปผาราม แล้วมายางพังคะ แล้วมาเชียงดาว แล้วไปตับเตา
ไปสบฝาง แล้วไปฉันข้าวแม่คง แล้วพระก็เลียบฝั่งแม่คงขึ้น
ไปแสนหวี ไปรอดเมืองวิเทหะราช ก็อยู่เข้าพรรษาที่นั้นอยู่ป่า
อัมพวนอาราม ก็เทศนาเนมิราช และสุทินนราช และนารทจา
ตกแล้ว ออกพรรษาแล้วก็มาเมืองลื้อ ไว้เกษาธาตุเมืองสิงห์
แล้วมาเมืองยองไว้เกษาธาตุจอมยอง แล้วมาเมืองพะยาก
ไว้เกษาธาตุดอยพะยาก แล้วมาเชียงแสนไปดอยตุง ไปปูเขา
มากู่แก้ว ไปจอมกิตติ ไปสบจัน แล้วไปผาเรือไว้พระบาทที่นั้น
แล้วพระก็มายืนอยู่คลุมผ้าจีวรแล้วไปนอนอยู่เหนือหินก้อนหนึ่ง
พระก็เสด็จขึ้นไปอยู่บนจอมดอยที่นั้นก็เล็งดูโลกทั้งมวลแล้ว
พระก็เสด็จไปสันทรายไว้พระบาทที่นั้นแล้ว จึงเสด็จมาเมืองคง
แล้วมาเมืองนายไว้พระพุทธบาทที่นั้นแล้ว จึงมาหัวดอยด้วน

ไว้พระบาทจิ่มยักษ์ให้ยักษ์อยู่อุปฐาก แล้วไปจอมแว่ ไปบ่อก่ง ไปปูเต้า แล้วมาเมืองพะเยา ยังมียักษ์ตนหนึ่งไม่ได้กินอาหาร นานได้ ๗ วัน มันหันพระพุทธเจ้าก็ไล่เลยไปจนอิดก็ไม่ทันที นั้นพระพุทธเจ้าก็เอาตีนย่ำก้อนหินก้อนหนึ่งไว้ทางส้นตีนแล้ว กันว่ายักษ์หันรอยตีนพระพุทธเจ้าแล้วมันจึงกล่าวว่า ชายผู้นี้ แรงนักแท้หนอย่ำหินจนหล่มเยียวว่ากูกินมันไปได้จะด่ายว่าอั้น แล้วพระพุทธเจ้าก็จึงให้มันหันตน แล้วก็สำแดงยมกปฏิหาริย์ ให้ยักษ์หันแล้วมันจึงรู้ว่าเป็นพระพุทธเจ้า มันก็กลัวมากนัก พระพุทธเจ้าก็จึงสั่งสอนยักษ์ให้มันได้รักษาปัญจศีล ๕ แล้ว พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ดูรายักษ์ มึงมาเลยกูก็ไม่ทัน กูก็เท่า อยู่ที่เดียวด่าย พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ดูราอานนท์ภายหน้า ตีนตกดอยที่นี้ โจรทั้งหลายจักมาตั้งอยู่ภายหน้า จักได้ชื่อว่า เวียงเลยจะแหล่ ว่าอั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็ไต่สันดอยล่องมาจึง จวบขาสองผัวเมียไปฟันไร่อยู่หั้น ขาทั้งสองไม่มีสัง เข้าก็ไม่ห่อ ผู้ผัวกล่าวว่า ดูราย่า เราไม่มีสังจักทานสักอันสันนี้หนอ ว่าอั้น แล้วจึงกล่าวว่า ปูรายังพอทานกา ผู้เมียกล่าวว่า เออปูราก็ยัง พอทาน และสองขาก็จึงเอาปูไปทานจิ่มพระพุทธเจ้าหั้นและ ขาทั้งสองกล่าวว่า ตัวข้าก็เฒ่าแก่แล้ว เขี้ยวก็หล่อนเสีย

ทั้งสองแล้ว ขอพระพุทธเจ้าเอาครกหินนี้ไปตำหมากกินเป็นดั่งตัวข้าทั้งสองนี้เถิด ว่าอั้นแล้วขาทั้งสองก็ให้ครกหินเป็นทานแก่พระพุทธเจ้าหั้นและ พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ดูราอานนท์ขาเฒ่าแก่ทั้งสองพูดกันว่า ปูรายังปอทานกาว่าอั้นแล้ว ก็ให้ปูเป็นทานแก่พระตถาคตสันนี้ ภายหน้าฐานะที่นี้จักได้ชื่อว่าปูปอจะและ ภายลูนจักได้ชื่อว่าปูป้อจะและ ขาทั้งสองให้ครกหินเป็นทานแก่พระตถาคตว่าสันนี้ ภายหน้าเมืองอันนี้เยียะอันใดจักสมฤทธิ์ด้วยหินมากนักและ ว่าอั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จขึ้นสู่บนจอมดอย จวบช่างทองผู้หนึ่งตีทองขายกินอยู่บนดอยที่นั้นหั้นและ ช่างทองก็มีศรัทธาเลื่อมใส ก็ให้ยังเข้าบิณฑิบาต และปัจจัยอันควรฉันกับเข้าทานแก่พระพุทธเจ้าหั้นและ พระพุทธเจ้ารับเอาแล้วก็ฉันเข้าจึงกล่าวว่า ดูราอานนท์ฐานะที่นี้ดีนัก ควรตั้งศาสนาแห่งหนึ่งและว่าอั้นแล้วเจ้าอานนท์จึงขอธาตุซึ่งพระพุทธเจ้า พระก็จึงเอามือเบื้องขวาลูบหัวได้ผมเส้นหนึ่ง ให้แก่เจ้าอานนท์ เจ้าอานนท์รับเอาแล้วให้แก่พญาโศก พญาโศกรับเอาแล้วให้แก่ช่างทองช่างทองจึงเอาบอกไม้รวกมารับหั้นและ พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าให้เอาธาตุพระตถาคตเข้าไว้ ในดอยที่นี้เถิด พญาอโศก

พญาอินทร์จึงเอาใส่ในขอบแก้ว แล้วใส่อูบคำ แล้วใส่อูบเงิน แล้วใส่อูบหิน แล้วจึงเอาใส่ลงในถ้ำลึก ๗๐ วา พญาอินทร์ก็เจาะตามผตีดทิพย์ส่องไว้ แล้วใส่ยนต์ทิพย์ไว้ ต่อเต้าห้าพันพรรษาและ พระพุทธเจ้าจึงสั่งไว้ว่าเมื่อใดพระตถาคตนิพพานแล้ว จงเอาธาตุแขนซ้ายแห่งพระตถาคตมาไว้ในถ้ำที่นี้เถิด ภายลุนจุนฑเถรจักมาเข้านิพพานในถ้ำที่นี้ บ่เนาวิกาละเทวดาจักตามผะตีดทิพย์ ๔ ดวง ใส่สลุงทิพย์ตั้งไว้ ๔ แจ่งแท่นบูชาต๋ามส่องไว้ไม่ดับตลอดห้าพันพรรษาจะและ พระพุทธเจ้าจึงว่าดูราอานนท์ เราได้มาจวบช่างทองยังบนดอยที่นี้ ภายหน้าฐานะที่นี้จักได้ชื่อว่าจอมทองจะและ พระพุทธเจ้าทำนายแล้วจึงกล่าวว่า ดูราอานนท์ เรามาฉันเข้าที่นี้ช่างทองก็ไม่ให้ทานน้ำแก่เรา และหาน้ำจักฉันไม่ได้ อานนท์จึงลงไปขอเอาน้ำจิ่มพญานาค ภายใต้ตีนดอยกลางทุ่งโน้นมาเถิด เมื่อนั้นเจ้าอานนท์ก็เอาฝาบาตรพระพุทธเจ้าลงไปสู่สระหนอง อันมีภายใต้ตีนดอยกลางทุ่งหั้นและ ยังมีพญานาคตัวหนึ่งเคยมาเล่นในสระหนองที่นั้นทุกเมื่อและ เจ้าอานนท์ไม่หันพญานาค ก็ปรารภเพื่อว่าจักตักเอาน้ำหันและพญานาคกล่าวว่า ท่านจักมาลักเอาน้ำกูสังจาว่าอั้นแล้ว เมื่อนั้นพญานาคตัวชื่อว่าธุมะสิกขี มีหงอนเป็นควัน ก็เนรมิตหงอน

ทั้งมวลให้เป็นควัน แล้วก็ปกคลุมสระหนองทั้งมวลหั้นและ เจ้าอานนท์เอาน้ำไม่ได้ ก็หนีเมื่อไหว้สาบอกกล่าวเหตุทั้งมวล แก่พระพุทธเจ้าหั้นและ เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าส่องอตีตญาณ คืนเมือหลังดู ก็รู้ว่าสระหนองที่นั้นพระเจ้ากกุสันธโกนาคมนะ กัสสะปะจรเดินเทศไปโผดบันนะสัตว์ทั้งหลาย ก็ได้มาฉัน เข้าที่นั้นจุตนและ พระพุทธเจ้าก็ซ้ำส่องอนาคตญาณไป ภายหน้าแถมเล่า ก็รู้ว่าศาสนาแห่งตนจักไปตั้งอยู่กลางสระ หนองที่นั้น ยามเมื่อดาเกิ่งข้อนเสี้ยง ศาสนาห้าพันพรรษา ดั่งอั้น พระพุทธเจ้าก็เสด็จลงมาสู่สระหนองที่นั้นหั้นและ เมื่อนั้นพญานาคก็เนรมิตหงอนขึ้นเป็นควันปกคลุมสระหนอง ไว้หั้นและ พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ดูราพญานาค ท่านไม่รู้จัก กูกา พญานาคกล่าวว่าท่านมีชื่อว่าดังฤาจา พระพุทธเจ้ากล่าวว่า กูชื่อว่าพระพุทธเจ้าและ เมื่อพระเจ้ากกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปะ มาฉันเข้าที่นี้ท่านก็ได้เอาหินก้อนหนึ่ง แต่เมืองพญา นาคโน้นออกมาให้พระเจ้าสามตน นั่งฉันเข้าที่นี้ จุตนนั้นด่าย พญานาคกล่าวว่า มีแท้และพระเจ้าสามตนนั้นก็ใหญ่แท้และนา เหตุใดเจ้าข้าป้อยบ่ใหญ่เท่าพระเจ้าสามตนนั้นจา เมื่อนั้น พระพุทธเจ้าก็เนรมิตตนให้ใหญ่เท่าพระเจ้ากกุสันธโกนาคมนะ

กัสสปะ นั่งอยู่สูง ๓๒ ศอก แล้วก็กระทำยมกะปฏิหารย์ย่ำหัว
พญานาคให้มุดจมลงไปในสระหนองที่นั้นหั้นและ เมื่อนั้น
พญานาคมันจึงรู้จักว่า เป็นพระพุทธเจ้าเที่ยงแท้ไม่สงสัย
ก็จึงลงไปสู่เมืองนาคอันเป็นที่อยู่แห่งตน แล้วจึงเอาหินก้อนที่
พระพุทธเจ้ากกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปะ นั่งฉันเข้านั่นเอา
ขึ้นมา ให้พระพุทธเจ้านั่งฉันน้ำหั้นและ เมื่อนั้นพระพุทธเจ้า
ก็นั่งเหนือหินก้อนนั้นฉันน้ำอันเจ้าอานนท์หากตักถองให้นั้นแล้ว
กันว่าพระพุทธเจ้าฉันน้ำบัวระมวลแล้ว เจ้าอานนท์จึงไหว้
พระพุทธเจ้าว่า ภันเต ภควา ข้าแด่พระพุทธเจ้า เจ่นพระเจ้า
กกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปะ ก็ได้มาฉันข้าวที่นี้จุตน ส่วนว่า
พระพุทธเจ้าก็ได้มาฉันน้ำที่นี้ ในฐานะที่นี้ก็ควรพระพุทธเจ้า
ตั้งศาสนาแห่งหนึ่งและว่าอั้น แล้วพระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า
ดูราอานนท์ พระเจ้าสามตนนั้นก็ได้มาฉันข้าวที่นี้แท้และ
เท่าว่าข้อนอายุแล้วจึงมาแม้นว่าพระตถาคตข้อนอายุแล้วจึงมา
ส่วนว่าภูมิสถานที่นี้ก็เป็นสระหนองหลวงใหญ่กว้างลึกนัก
ไม่ควรตั้งศาสนาเตื่อ เมื่อใดพระตถาคตนิพพานไปแล้ว
ไว้ศาสนาห้าพันพรรษา จักดาเกิ่งข้อนไปแล้วดั่งอั้น สองขา
ผัวเมียอันได้ให้ปูเป็นทานแก่พระตถาคตนั้น หากจักได้มาตั้ง

ศาสนาในสระหนองที่นี้หมื่นจะและ เมื่ออั้นสระหนองอันนี้หากจักมูลไปจะและว่าอั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็จึงจักสั่งพญาอินทร์พญานาคว่า ดูราพญาอินทร์ และพญานาคเหย เมื่อใดพระตถาคตนิพพานไปแล้ว ไว้ศาสนาห้าพันพรรษาจักดาเกิ่งข้อนไปแล้วดั่งอั้น ส่วนว่าสองขาผัวเมียอันได้ให้ปูเป็นทานแก่พระตถาคตนั้น จักได้มาเกิดที่นี้ แล้วจักเลี้ยงเป็ดเลี้ยงห่านในสระหนองที่นี้ขายเลี้ยงชีวิตจะและ เมื่อดั่งอั้นให้ท่านได้เอาคำแต่เมืองนาคโน้นออกมา ไว้ท่ามกลางสระหนองที่นี้ แล้วท่านจงสำแดงให้สองขาได้หันคำอันนั้นเถิด สองขาก็จักเอาคำอันนั้นมาริร่ำสร้างแป๋งยังสารูปแห่งพระตถาคต ใหญ่เท่าพระเจ้ากกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปะ ไว้ท่ามกลางในสระหนองที่นี้ แล้วก็จักก้านกุ่งรุ่งเรืองมากนัก ต่อเต้าเสี้ยงศาสนาห้าพันพรรษานั้นจะและ สองขาผัวเมียก็จักมาสร้างให้เป็นอารามใหญ่จักปรากฏได้ชื่อว่า วัดศรีโคมคำจักปรากฏไปทั่วทิศานุทิศต่าง ๆ จักเป็นที่ไหว้สาสักการะบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย คนและเทวดาทั้งหลายได้มาอุปฐากสักการะบูชาเสมอเหมือนดั่งได้ไหว้และหันพระองค์ตน แห่งพระตถาคต เมื่อยังทรมานอยู่นี้จะและ กันว่าพระพุทธเจ้าสั่งพญาอินทร์และพญานาคไว้ดั่งนี้ แล้วก็ลุกยืนตีนย่ำหินก้อน

นั้นให้เป็นรอยพระบาท ให้พญานาคเอาเมื่อรักษาไว้อุปฐากที่เมืองนาคโน้นวันนั้นจะแหละ เพราะว่าหินก้อนนั้นพระพุทธเจ้ากกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปะเจ้าหากได้ย่ำรอยพระบาทไว้จุตน ส่วนพระเจ้าโคตมะก็ได้ย่ำซ้อนรอยพระพุทธเจ้า ๓ ตนนั้น ภายหน้าพระเมตตรัยเจ้าก็จักมาย่ำหินก้อนนั้นแถม เพราะว่าหินก้อนนั้นพญานาคยังรักษาไว้ตราบถึงกาละบัดนี้ พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าดูราอานนท์ เรามาฉันข้าวยังบ้านช่างทองที่บนดอยโน้นก็ไม่ได้ฉันน้ำ มาที่นี้พญานาคก็ไม่ให้น้ำพระตถาคตปราบแป๊แล้วจึงได้ฉัน ภายหน้าเมืองอันนี้หาแม่น้ำใหญ่ไม่ได้ จักเขียมน้ำเมื่อฤดูร้อนจะแหละ กันว่าพระพุทธเจ้าทำนายสันนี้แล้ว ก็เสด็จไปดอยน้อย ไปแจ่โหว้ ไปม่อนจำศีล ไปปูขวาง ไปจอมไค้ ไปจอมแจ้ง ไปขิงแกง ไปสบแหวน แช่แห้ง ช่อแฮ ขวยปู๋ ปูตั๊บ แหลมลี้ ไปร่องอ้อ ไปเสด็จ ขว้ำหม้อ ลำปาง จอมทอง เมืองหอด ไปดอยเกิ้ง เมืองง้ม เมืองตื่น เมืองเมย เมืองยวม เมืองทะล่าง เมืองสะโตง เมืองสะแลบ เมืองตะโก้ง ไปเมืองกุสินาราย โปรดบันนะสัตว์ทั้งหลายด้วยลำดับไปแล้ว ก็เสด็จเมื่ออยู่ป่าเชตวันดั่งเก่าวันนั้นและ และลุนนั้นมา สองขาผัวเมียอันได้ให้ปูเป็นทานแก่พระพุทธเจ้าวันนั้นเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดหลายชาติ

นัก ชาติหนึ่งไปเกิดเมืองฝางโน้น เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้ว พุทธศักราชได้ ๑๙๘๑ ปี วันนั้นสองผัวเมียตายจากเมืองฝาง ได้มาเกิดเมืองพะเยาที่นี้ ผู้ผัวเกิดปีเปิกสะง้า จุลศักราชได้ ๘๐๐ ตัว ศาสนาล่วงไปแล้ว พุทธศักราชได้ ๑๙๘๑ ปี ลำดับมาถึงปีเมืองเม็ด อายุผู้ผัวได้ ๕๐ ตั๊ด อายุผู้เมียได้ ๔๗ ปี เรือนสองขาผัวเมียอยู่ทางหนเหนือไกลที่พระเจ้าอยู่ ๒๐ วา เอากันเลี้ยงเป็ดเลี้ยงห่านขายกินเลี้ยงชีวิตอยู่ที่นั้นก็มีและ กันถึงปีเม็ด จุลศักราชได้ ๘๔๙ ตัว ศาสนาล่วงไปแล้ว พุทธศักราช ๒๐๓๐ ปี ในวันเดือน ๘ เป็งยามตู้ดจ๊ายเมื่อคืนพญานาคก็ร่ำเปิงว่าพระพุทธเจ้าได้สั่งไว้ว่าเมื่อใดพระตถาคตนิพพานไปแล้วไว้ศาสนาห้าพันพรรษาและจักดาเกิ่งข้อนไปแล้วดั่งอั้น ให้กูได้เอาคำออกไปสำแดงให้แก่สองขาผัวเมียให้ได้หัน และกล่าวคำทั้งมวลให้สองขาผัวเมียได้สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าเถิด สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็ได้สั่งกูไว้ว่าสั้นนี้และ บัดนี้สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็นิพพานไปได้ ๒๐๓๐ ปีแล้ว ขาทั้งสองอันหล้างจักได้สร้างพระพุทธรูปก็เกิดมาที่นี้ แล้วควรกูออกไปเถิด ว่าแล้วพญานาคก็เอาแท่งคำแท่งหนึ่ง น้ำหนักสี่แสนสองหมื่นห้าร้อยแต่เมืองนาค

โน้นออกมาไว้ท่ามกลางสระหนองที่นั้น แล้วก็เนรมิตตนให้เป็นชายผู้หนึ่ง แล้วนุ่งเสื้อผ้าขาว แล้วก็ขึ้นมาสู่เรือนขาสองเฒ่าเมื่อกลางคืน แล้วก็กล่าวกำทั้งมวลด้วย ดั่งพระพุทธเจ้าหากได้สั่งไว้ นั้นจุประการแก่สองขาผัวเมียแล้วก็ชักเอาแขนผู้ผัวลงไปสู่สระหนองที่นั้น ให้หันคำอันนั้น แล้วก็เนรมิตตนให้เป็นพระพุทธรูปเจ้า ใหญ่เท่าพระเจ้ากกุสันธะ โกนาคมนะ กัสสปะ นั่งอยู่สูง ๓๒ ศอก แล้วก็ซ้ำเนรมิตตนให้เป็นพญานาคเอาหินก้อนพระพุทธเจ้านั่งนั้น ออกมาสำแดงให้หันแล้วก็หนีไป ไปสู่เมืองนาคโน้นวันนั้นแหละ คนทั้งหลายกล่าวว่าหันนาคออกยังกว๊านและยังดอยว่าอั้น ก็คือหากได้พญานาคตัวนั้นแหละ ออกมาผ่อคนทั้งหลายยังคบยำนับถือบูชาให้ทานเป็นดั่งฦๅจาว่าอั้น ก็จึงมาเลียบเล็งผ่อกอยดูไม่ขาดส่วนว่าคนทั้งสองผัวเมียกันว่าได้ยินกำพญานาค มากล่าวขียาอาการทั้งมวลว่า ให้ได้สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าว่าอั้นก็มีใจชื่นชมยินดีมากนัก ก็เอาคำอันนั้นมาสู่เรือนแห่งตนแล้ว จึงถมสระมุจลินทร์ คือว่าหนองเอี้ยงที่นั้นให้เปียงนานได้ ๒ ปีป๋าย ๗ เดือน ก็จึงเปียงสองขาเอากันปั้นดินและอิฐดินกี่ได้แสนหนึ่งยิ่งลำบากใจนัก ก็จึงจ้างเขาปั้นดินกี่สามแสน จ้างเสี้ยง

คำห้าร้อย และทั้งมวลได้ดินกี่สี่แสน กาลนั้นเจ้าเมืองยอดได้เป็นกษัตริย์เสวยเมืองเชียงใหม่ให้เจ้าเมืองยีกินเมืองพะเยากันถึงจุลศักราชได้ ๘๕๓ ตัว ศาสนาล่วงไปแล้วพุทธศักราชได้ ๒๐๓๔ ในปีล้วงไก๊ เดือน ๘ เป็ง เม็งวัน ๔ ไต เมืองเหม้า ยามก่อนงายสองขาผัวเมียได้แรกก่อพระมหาพุทธรูปเจ้าตนหลวงวันนั้นและ แต่ต่อมาได้ ๔ ปี ถึงปีดับเหม้า เจ้าเมืองยีเจ้าเมืองพะเยาก็ตายปีนั้น พระเมืองยอดเจ้าเมืองเชียงใหม่ก็ตายปีนั้นแหละ ในปีดับเหม้า เดือน ๑๒ เป็ง เม็งวันอาทิตย์ ไตเปิดยี พระเมืองแก้วได้นั่งแท่นแก้วเป็นมหากษัตริย์ เสวยเมืองเชียงใหม่ แล้วให้เจ้าหัวเคียนกินเมืองพะเยา ในปีระวายสี กินเมืองได้ ๒๐ ปีตาย และพระเมืองแก้วจึงให้พระเมืองตู้ลูกเจ้าหัวเคียน กินเมืองพะเยาในปีเปิดยี สองขาผัวเมียแรกก่อพระมหาพุทธรูปเจ้าตนหลวงแต่ปีล้วงไก๊ แต่เมื่ออายุผู้ผัวได้ ๕๔ ปี อายุผู้เมียได้ ๕๑ ปี กันมาถึงจุลศักราชได้ ๘๘๖ ตัว ศาสนาล่วงไปแล้ว พุทธศักราชได้ ๒๐๖๗ ปี ในปีกาบสันเดือน ๘ เป็ง ยามก่อนงายจึงก่อแล้ว และนับแต่ปีล้วงไก๊คือปีแรกก่อหัวที่มา ถึงปีก่อแล้วคือปีกาบสัน นานได้ ๓๓ ปี ใส่สะตาย ใส่รัก ใส่หาง ติดคำแล้วประมวลเสี้ยงหางหนึ่งหมื่น เสี้ยงรัก

สามแสน เสี้ยงปูนสองล้านสองพัน เสี้ยงน้ำอ้อยล้านป๋ายหมื่น ซื้อเสี้ยงคำร้อยหนึ่งและในคำสี่แสนสองหมื่นห้าร้อยนั้นจ้างทั้งมวล คำยังเหลืออยู่สองพัน จึงจ้างเขาตีใส่กอม ปอกุ้มหัวลงรอดคาง เบื้องหนึ่งและ ยามแป๋งขะเบตหน้านั้นพญาอินทร์ก็ลงมาช่วยแป๋งขะเบตหน้าให้งาม ลักษณะพระเจ้ามีสันนี้และโมฬีใหญ่ ๒๐ กำ สูง ๓ ศอก หัวกลม ๖ วา เกษามี ๑๕๐๐ เส้น ส่ำหนึ่ง ๔ กำ ส่ำหนึ่ง ๓ กำ ส่ำหนึ่ง ๒ กำ ส่ำหนึ่ง ๑ กำ หน้ายาว ๒ วา กว้าง ๒ วา คิ้วยาว ๓ ศอก คืบ หว่างคิ้วกว้างศอกหนึ่ง ตายาว ๓ ศอก กว้างคืบหนึ่งดังยาว ๓ ศอกคืบใหญ่ ๖ กำ ปากยาว ๔ ศอก กว้าง ๓ คืบ หูยาว ๑ วาอกกว้างศอกคืบ คอยาว ๒ ศอก กลม ๓ วา บ่ายาว ๓ ศอกคืบดูกด้ามมีดยาว ๔ วาอก แต่อกถึงคาง ๒ วา แต่นมถึงแหล่ ๒ วา แต่สะดือถึงอก ๒ วา อก หว่างอกกว้าง ๒ วา แขนยาว ๔ วา กลม ๒๙ กำ แม่มือใหญ่ ๙ กำ ยาววาหนึ่ง เอวกลม ๗ วา ฝ่าตีนยาว ๒ วา กว้าง ๓ ศอก หว่างหัวเข่ากว้าง ๗ วา หัวใจใหญ่ ๖ กำ แต่ที่นั่งถึงโมฬี ๘ วาอก ชาตาพระเจ้ามีสันนี้และในปีล้วงไก๊ เดือน ๘ เป็ง เม็งวัน ๔ ไตเมืองเหม้ายามก่อนงายได้ปกแกนพระมหาพุทธรูปเจ้า ในวัดศรีโคมคำ

พะเยาวันนั้นและ ลักขณาอยู่เมถุน ๑ กับ ๔ อยู่ประสพ ๒ อยู่ประจิต ๓ อยู่กันย์ ๗ อยู่ดุล ๖ อยู่เมษ ราหูอยู่กุมภ์และกันสร้างพุทธรูปเจ้าแล้ว พญาเมืองตู้ตนเป็นเจ้าเมืองพะเยาจึงนำเอาโกฐากมหานาบุญอันได้สร้างพระพุทธรูปเจ้า เมื่อกราบพิทูลถวายถึงพระมหากษัตริย์พระแก้วเมืองแก้วเชียงใหม่เล่าแต่ต้นถึงปลายให้อาชญาได้ตรัสจุประการ พระเมืองแก้วเจ้าก็มีหัทยะโสมนัส มีราชศรัทธาปสาทะมากนัก ก็จึงปั๋งคำในเหล้มออกสามพัน เงินหกพัน มาปั๋งสร้างพระวิหารหลวงนานได้ ๓ ปี จึงแล้ว กันสร้างพระวิหารแล้ว จึงจุลศักราชได้ ๘๘๘ ตัว ศาสนาล่วงไปแล้วพุทธศักราชได้ ๒๐๖๙ ปีในปีรวายเสร็จเดือน ๘ เป็ง ก็ได้เบิกบายรวายศรีอบรมยังพระพุทธรูปเจ้าฉลองทานกระทำบุญแล้วบรมวล และพระเมืองแก้วเจ้า ท่านก็มาปั๋นเขตวัดด้านเหนือเอาตีนดอยจอมทองเป็นเขต ด้านใต้ตั้งหน้าวัดอุ่นหล้าตัดไปทางหนวันออกพันวาด้านวันตกห้าร้อยวา เพื่อจักให้โสตุชนะบริษัทให้ตรัสรู้ยังโปราณจารีต แต่สันคติแห่งมหากษัตราธิราชอันเป็นปฐมะก่อแรกสร้างยังมหาพุทธรูปเจ้า อันให้บรมวลแล้วตามพุทธกิจ อันได้ทำนายถะปันนาไว้ เพื่อจักให้อภัยแก่

สัตว์เนื้อนกทั้งหลาย อันเข้ามาอาศัยในอันตะพุทธเขต เหตุ ไม่ให้คนทั้งหลายได้กระทำร้ายยังต้นไม้ และสัตว์เนื้อนก ทั้งหลาย อันมีในระวงโขงเขตที่นั้นแหละ นาทุ่งหน้าวัดนั้น ก็ถึงแก่พระเจ้าเสี้ยงและ พระเมืองแก้วท่านก็ซ้ำบังเกิด โสมนัสอภิรมย์ชมชื่นยินดี ปิติปราโมทย์โดยโอกัปปนะราช ศรัทธาในมหาพุทธรูปเจ้ามากนัก ก็จึงป๋งคนในออก ๑๐ ครัว พระเมืองตู้ก็ ๑๐ ครัว ทั้งมวลเป็น ๒๐ หลังคาเรือน ถวาย แทนไว้ปฏิบัติรักษาอุปฐากยังมหาพุทธรูปเจ้า ไม่ให้ หม่นหมองให้เป็นที่ไหว้สาสักการะบูชา แก่คนและเทวดา ทั้งหลายไปภายหน้าตราบต่อเต๊าห้าพันพรรษาและ ส่วนว่า สองขาผัวเมีย กันแล้วกิจการก่อสร้างพระเจ้าแล้ว ก็กระทำ บุญรักษาศีลให้ทานเป็นนิจกาลไปทุกวันใจ้ ๆ ไม่ได้ขาด ตราบต่อเต๊าอายุได้ ๑๒๐ กันเสี้ยงเขตอายุจุติจากเมืองคนแล้ว ก็ได้เอาตนเมือเกิดเมืองฟ้าโน้นวันนั้นและ ถัดนั้นมาสิงห์ กุตตะอามาตย์ได้ตัดตุงผืนหนึ่งไปบูชาพระเจ้าตนหลวง ถึงเมื่อยามจักตายวางจิตบ่จ่างไปตกนรก พญายมราช จึงสำแดงตุงผืนนั้นให้หันแล้วจึงกล่าวว่า ท่านยังได้หยาดน้ำ มาถึงเราวันนั้นด่าย ว่าอั้นแล้วพญายมราชจึงให้มันขึ้น

เมือเกิดเมืองฟ้าโน้น ลุนนั้นมายังมีพรานป่าผู้หนึ่งชื่อว่าปสะพราน เป็นมาแต่เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี มันได้ฆ่าสัตว์ทุกวันไม่ขาดตราบต่อเต๊าอายุมันได้ ๕๘ ปี เมื่อจักตายปีนั้นมันในป่าไปหันเขากางตุงบูชาไว้ที่พระเจ้าตนหลวง มันหันลมมาพัดตุงฝูงนั้นเป็นอันงามมากนัก มันหันงามแก่ตามมันมารอดบ้าน จึงไปซื้อผ้ามาตัดตุงผืนหนึ่งไปบูชาพระเจ้าตนหลวงกันมาตายไปตกนรกเหตุได้ฆ่าสัตว์นัก พญายมราชไม่ได้พิจารณาก็เอามันซัดตกนรก หางตุงผืนนั้นก็มาเกี้ยวชักเอามันออกมาถ้วน ๒ ที ๓ ที พญายมราชจึงพิจารณาดูแล้ว ก็จึงให้มันเมือเกิดเมืองฟ้าโน้นวันนั้นและถัดนั้นมารอดจุลศักราชได้ ๙๐๘ ตัว ในปีรวายสง้าเดือน ๘ เป็ง ยังมีชาวเมืองฝางคนหนึ่งชื่อว่าขะหนานกุมมาร มีตุงขาวผืนหนึ่งมาบูชาพระเจ้าตนหลวง เวนแล้วเกนแล้ว เอาขึ้นกางภายบนลวด หยวดตกตายตุงผืนนั้นก็ปรากฏให้มันหันแล้วก็กำหางตุงผืนนั้นขึ้นเมือเกิดเมืองฟ้าโน้นวันนั้นและ ยามนั้นเทวบุตร เทวดา อินทร์พรหมทั้งหลาย ก็มาไหว้พระเกตุแก้วจุฬามณีมากนัก มันก็ขึ้นเมือปรากฏในข่วงพระเกตุแก้วจุฬามณีหั้นและ พญาอินทร์หันเครื่องประดับมันงามเหลือกว่าเทวดาทั้งหลาย จึงถามดู

มันก็กล่าวตามอันมีจุอัน พญาอินทร์จึงกล่าวว่า พระพุทธเจ้าองค์นั้นวิเศษศักดิ์สิทธิ์มากนัก พระพุทธเจ้าเมื่อยังทรมานหากได้ทำนายไว้ และเมื่อก่อสร้างหัวทีวันนั้นเราก็ยังได้ลงไปช่วยแป๋งขะเบตหน้าให้งาม เท่าพระเจ้ากกุสันทะ โกนาคมนะกัสสปะ อายุแห่งท่านไม่หล้างเสี้ยงสักเตื่อ จงให้ท่านได้คืนเมือเกิดเมืองคน แล้วท่านจงกระทำบุญมากนักกว่าเก่าเถิดว่าอั้นแล้วมันก็กลับหายไปจากที่นั้น คือมาเกิดเป็นคนดั่งเก่าวันนั้นและ มันตกเวลายามก่อนงาย ถึงเวลายามเถรค่ำคืนมาเป็นคนวันนั้น

มูลละแห่งสระมุจลินทร์หนองเอี้ยงที่นั้น มีสันนี้และปางเมื่อพระพุทธเจ้าได้เกิดเป็นนกเอี้ยงคำ ก็ได้อาศัยอยู่โก๋นไม้สักต้นหนึ่งที่ยังบนดอยจอมจอง แล้วเคยบินลงมากินมาอาบน้ำในสระหนองที่นั้นไม่ขาด ยังมีวันหนึ่ง อาบแล้วกินแล้วก็บินไปจับอยู่ไม้ต้นหนึ่งที่ริมใกล้โก๋นแห่งตนไซ้ขนไซ้ปีกอยู่หั้นยังมีแหลวตัวหนึ่งมาตีกินวันนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ามาฉันข้าวที่บนดอยจอมทอง ก็เทศนาแก่เจ้าอานนท์ว่า ตั๊ดนี้ก็แม่นที่ป่าสุสานคือป่าช้าพระตถาคะตะแห่งหนึ่งและว่าอั้น เหตุนั้นจึงเรียกว่า สระหนองเอี้ยงเพื่ออั้นแหละ พุทธโฆสเถรเจ้าจึงขอด

บาลีไว้ว่าสาริกามะตา โลหะปะพัตตัง ดังนี้และ จำเนียร แต่นั้นมาลำดับท้าวพญาสืบ ๆ มาหลายเจ่นนัก ส่วนว่าชาววัดข้าราชทาน ๒๐ ครัวนั้น ก็อยู่ปฏิบัติรักษาอุปฐากสืบ ๆ กันมา ตราบต่อเต๊ามาถึงเจ่นเจ้าฟ้ามังตราเมืองหงษาวดี ได้ปราบลานนาไทยก่อนและเจ้าฟ้ามังตรามีเดชะนัก ไปเอาเมืองอโยธยาและเมืองจันทน์ในปีกัดไก๊วันนั้น กวาดเอาลาวเมือไว้เมืองหงษาวดีได้ ๑๘๓๐๐๐ ครัววันนั้น ถัดนั้นมารอดปีล้วงไส้ เจ้าฟ้ามังตราตายแล้ว มาถึงปีเปิกเส็ดลาวมาอยู่เมืองหงษาวดีพื้นเจ้าฟ้าอิเมหนีมารอดเมืองลำพูน แล้วกวาดเอาคนเมืองนอกทั้งมวล มีเมืองลำพูนเป็นต้น มารอดเมืองพะเยา เดือน ๘ แล้วกวาดเอาชาวเมืองพะเยา และชาววัดพระเจ้าตนหลวงทั้ง ๒๐ ครัวนั้น หนีเมือไว้เมืองจันทบุรีโน้นเสี้ยงไม่เหลือสักคนและ ชาววัดได้พากันพื้นตำนาน หนีไปตกอยู่เมืองจันทบุรีโน้นนานนัก ลูนนั้นมาส่วนว่าผู้ชายทั้งหลายอันเป็นชาววัด ที่อันได้หนีไปตกอยู่เมืองจันทบุรีนั้นจึงได้สืบถามหายังพระพุทธรูปเจ้าตนหลวงเมืองพะเยา ก็จึงได้รู้ข่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าตนหลวงหม่นหมองศรี เหตุว่าไม่มีชาววัดอยู่ปฏิบัติรักษาอุปฐาก และหาพื้นตำนานไม่ได้ ไม่มีใครรู้สักคน

ว่าอั้น เหตุนั้นผู้ข้าทั้งหลาย จึงได้พร้อมกันเขียนหนังสือพื้นตำนาน แล้วได้ใช้ให้หมื่นอุตตมาชาวเมืองเชียงของเอาออกมาให้ปรากฏแก่คฤหัสถ์ นักบวชเจ้าทั้งหลายในเมืองพะเยาที่นั้น มหาเถรเจ้าธรรมปาละได้รีสจารแป๋งจารึกไว้กับวัดศรีโคมคำ เมืองพะเยาตามต่อเต้าห้าพันพรรษา กล่าวตำนานพระมหาพุทธรูปเจ้าตนหลวงเมืองพะเยา ก็แล้วเท่านี้ก่อนแหล่

ปีเกิดของสองเถ้าคือ

ผู้ผัว เกิดปีเปิกสง้า จุลศักราช ๘๐๐ ปี
พุทธศักราชได้ ๑๙๘๑ ปี

ผู้เมีย เกิดปีล้วงเล้า จุลศักราช ๘๐๓ ปี
พุทธศักราชได้ ๑๙๘๔ ปี

NP
NAKHONNEWS PRESS
นครนิวส์การพิมพ์

